

Latter er ideologiens fiende

HUMOR SOM UTVIKLER. Kanskje er Monty Pythons "Life of Brian" et uvurderlig bidrag for å holde kristendommen i sjakk, kanskje er nidtegningen av Muhammed med bombe i turbanen et forsvarsverk mot misbruk av islam.

(Først publisert: 28.10.06 Oppdatert: 28.10.06 kl. 00:09)

EINAR ØVERENGET, Filosof, Humanistisk Akademi

HVORFOR VI EKSISTERER. "Mennesket lever ikke for helsen alene". Det svarte filosofen Hannah Arendt sin lege da han mot slutten av hennes liv rådet henne til å slutte å røyke. Et typisk svar fra henne, men det åpner for mange spørsmål: Hva er det mennesker lever for? Hva skal til for at vi kan utfolde vår menneskelighet?

Hannah Arendt 100 år.

I disse dager er det hundre år siden Hannah Arendt ble født, og hun står utvilsomt som en av det tyvende århundrets mest markante intellektuelle skikkelser. Hun stilte spørsmålet: Hvordan kan ideer og politiske styresett som totalt underkjenner vår frihet og individualitet vokse frem blant mennesker?

Hannah Arendt, som døde i 1975, gjorde en skremmende oppdagelse. Stilt overfor en samtid hvor totalitære ideologier som nazisme og stalinisme angrep menneskets verdighet mer systematisk enn noen gang, oppdaget hun at det ikke var hat eller uvitenhet som lå til grunn for den umenneskelighet som fant sted. Det var ikke onde demoner som holdt maskineriet i gang i de tyske dødsleirene. Det var ganske alminnelige mennesker.

Blind, ureflektert tiltro.

Arendts påstand er at totalitarismens radikale ondskap springer ut av de virksomme hender, ut av dem som umiddelbart følger opp en nyttig handling med en annen - uten annet ønske enn å gjøre sin plikt. Det forskrekkelige er at disse hendene er ettertraktet vare. De holder maskineriet i gang uten å stoppe og reflektere over sine handlinger. De har nemlig en blind tiltro til at det er en annen kraft enn deres egne handlinger som driver historien fremover. De tror på sin egen ubetydelighet.

Det var gjennom disse tankene Arendt vant ry som en filosof som satte fingeren på helt grunnleggende moralske og politiske problemer i den moderne verden. Men de gjorde henne også til en omstridt tenker. Ikke bare utfordret hun de totalitære ideologiene. Gjennom sitt virke som politisk tenker, filosof, skribent, debattant og aktivist påpekte hun også, med kompromissløs uavhengighet, farlige tendenser i bevegelser som kjempet for de beste saker.

La seg ut med alle.

Hun var den jødiske filosofen som la seg ut med sionistene ved å advare mot opprettelsen av Israel. Hun var den kvinnelige tenkeren som kritiserte den fremvoksende feminismen for å skille kvinnespørsmål ut fra den mer omfattende politiske problematikken som de var en del av. Hun var den antirasistiske tenkeren som gikk imot amerikanernes bruk av føderale tropper for å stoppe rasesegregeringen og tvinge igjennom en integrering av fargede barn i de "hvite" skolene.

Hvordan kan vi hente lærdom fra Arendt i dag? I en verden som krever stadig mer lydighet og konformitet, representerer Arendts tenkning en viktig påminnelse om at ethvert individ må stoppe opp og

reflektere over sine handlinger. Vi skal ikke alltid følge opp det nyttige med det nyttige, vi skal ikke alltid overlate ansvaret til et system som synes å følge sine egne lover. Mennesket er i stand til ikke bare å reagere, vi kan også frigjøre oss fra verdens forpliktelser og sette i gang nye begynnelse.

Hvert menneske en begynnelse.

En grunnstein i Hannah Arendts filosofi er at ethvert menneske representerer en helt ny og unik begynnelse. Hver gang vi handler kan vi introdusere noe nytt og uventet i verden. Mennesket er et uforutsigbart vesen som unndrar seg den lovmessigheten som ellers gjelder i naturen. Arendt fremviser et brennende engasjement for opprettholdelsen av en stabil verden hvor ethvert menneske kan egne seg til den frihet og spontanitet som kommer inn i verden med dets fødsel.

Det offentlige rom er et sted du gir uttrykk for den frihet og entusiasme som ethvert unikt individ bærer med seg. Det er et sted der vi på én og samme tid kan være like og ulike - like fordi vi alle er mennesker, ulike fordi vi har forskjellig perspektiv på verden rundt oss. Ved å kunne si og gjøre det du selv ønsker, og ikke det du må, viser du frem hvem du er. Du gir uttrykk for din individualitet, og du gir samtidig andre anledning til å fremstå som unike individer.

Såret med ord - og våpen.

Et av Arendts hovedanliggender er at dette rommet må vernes, det opprettholder ikke seg selv. Hvis det trues med vold tvinges mennesker direkte eller gjennom selvsensur til ikke å gi uttrykk for sin frihet, og da bygges rommet for frihet ned. Det er stor forskjell på å bli såret med ord og med våpen.

Det er et sivilisasjonstrekk at mennesker går fra å kjempe med våpen til å kjempe med ord. I motsetning til hva utenriksminister Jonas Gahr Støre synes å mene, representerer ikke mennesker som tyr til vold og mennesker som tyr til sterke ord, to ytterligheter.

Leker med ilden.

Når tidligere statsminister Kjell Magne Bondevik åpner for at ord som sårer, ikke bør ytres i det offentlige rom, leker han på samme måte med ilden. Hva er på sikt følgene av hans holdning? Siden de fleste yringer nok kan såre en eller annen dypt - selv uten å ta for seg menneskers religiøse overbevisninger - vil det offentlige rom til slutt forvitte.

Hva gjenstår? Menneskene får valget mellom selvutslettelse og vold.

En totalitær lengsel.

På dette punktet ligger det en viktig lærdom i Arendts tenkning - kunsten å motstå en oppløsning av et felles rom hvor hver og en kan gi uttrykk for sin frihet. Vi ser gang på gang nærværet av en totalitær lengsel i tankesystemer, religiøse tradisjoner og politiske ideer. De ønsker å bli den eneste forklaringen på historiens utvikling - de blir forsøkt rendyrket som ideologier. Ideologier søker absolutt forutsigbarhet og dermed også fullstendig kontroll.

Men det krever at den menneskelige egenart underordnes ideologiens nødvendighet. Ingen ideologi som søker forutsigbarhet kan akseptere et menneske som kan bringe frem noe helt nytt og uforutsigbart. Det som i siste instans kjennetegner den totalitære ideologien er at den søker å eliminere mennesket, slik vi kjenner det, til fordel for fullstendig forutsigbare vesener som nok er i stand til å reagere, men ikke til å agere og ta ansvar. Mennesker med historiske oppgaver er i stand til å gjøre det meste - også å ta livet av venner og familie.

Snakke, ikke tie.

Terror er ideologiens fremste redskap. Trusler om vold som kan ramme hvem som helst, gjør oss redde for hverandre. Til slutt søker vi ikke sammen. Vi blir isolerte og dermed lett ofre for manipulasjon og overgrep. Trusler om vold mot menneskers mest genuine måte å søke sammen på - ved kommunikasjon - må møtes med mer av det samme.

Det må snakkes om det som er ubehagelig, ikke ties. Det er det som er dialog.

"Ideologier er harmløse", hevder Arendt, "bare så lenge vi ikke tar dem helt på alvor". Latter er ideologiens fiende. Kanskje er Monty Pythons "Life of Brian" et uvurderlig bidrag for å holde kristendommen i sjakk, kanskje er nidtegningen av Muhammed med bombe i turbanen et forsvarsverk mot misbruk av islam. Ja, kanskje er slike utspill i siste instans et forsvar av religionene.

Ingen iboende mening.

Historien går ikke sin egen gang - hevdet Hannah Arendt - den har ikke engang et mål. Det er mennesker som driver den fremover. Vi kan faktisk være med på å bestemme dens utvikling. Tankesystemer er til for menneskenes skyld - ikke omvendt.

De skal gi næring til livets iboende entusiasme.

Alt innhold er [opphavsrettslig beskyttet](#). © Aftenposten.
Aftenposten arbeider etter [Vær Varsom-plakatens](#) regler for god
presseskikk.